

УДК 355.35 (478) "XIX..."

*Наталія Стівенс
(Київ)*

РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ В ПРИДНІСТРОВ'І: ПЕРЕДУМОВИ ТА РОЗГОРТАННЯ КОНФЛІКТУ (ПОЧАТОК 90-х рр. ХХ ст.)

Минуло дванадцять років з того часу, коли гостре політичне протистояння між керівництвом Молдови та лідерами Придністров'я вилилося в жорсткий силовий конфлікт. Численні дослідники аналізували його історичні причини, національний аспект, вплив Румунії та Росії на процес дипломатичного врегулювання. Представників російських дослідників можна поділити на такі групи: жорсткі реалісти, що відстоюють необхідність збереження російського впливу в регіоні, заснованого на військовій присутності¹, та ліберали, що пропонують більш зважений підхід до формування російської політики в Придністровському питанні². До іншої групи можна віднести представників політологів Західної Європи, які переважно відрізняються критичним ставленням до російської зовнішньої політики, оцінюючи її або як імперіалістичну, що порушує основні принципи міжнародного права та обіцянки³, або в кращому випадку як вкрай непослідовну⁴.

Значний внесок у дослідження питання зробили більш стримані роботи представників української політології Національного інституту проблем міжнародної безпеки та Національного Інституту стратегічних досліджень⁵. Наталя Айрапетова, Галина Ковальська, Ксенія Мьяло⁶ постійно спостерігали тему конфлікту з наголосом на долю російськомовного населення на сторінках російськомовних видань. Порівняльний аналіз наукових праць надає можливість сформулювати уявлення про спектр підходів до ролі РФ в розвитку, ескалації та вирішенні Придністровського конфлікту.

Відповідно до рішень Стамбульського самміту ОБСЄ Росія взяла на себе зобов'язання протягом року вивести свої війська. Однак, вони залишаються на території Придністров'я вже протягом п'яти років. Стає очевидним, що питання російських військ вже перестало бути одним з аспектів врегулювання, але є його суттю. Метою статті є спроба проаналізувати проблеми російської військової присутності на території Молдови, вплив російської зовнішньої політики на мирне врегулювання Придністровського конфлікту.

Процеси демократизації в СРСР привели до піднесення націоналізму в Молдові. “Румунізація” країни, а саме прийняття закону про мову, проголошення суверенітету Молдови влітку 1990 р., де частина є програма возз’єднання за Румунією, визвали негативну реакцію нерумуномовного населення країни. Тюркомовні гагаузи вимагали культурної автономії.

Придністров’я проголосило свій суверенітет 2 вересня 1990 р. Сконцентроване на лівобережжі російськомовне населення складало 26 %. Вони мешкали переважно в містах. Україномовне населення складало 28 % і мешкало в сільських районах. У містах Бендери та Тирасполь соціальна структура російськомовного населення в основному була представлена робітниками промислових комбінатів та колишніми військовими 14-ої армії⁷. Україномовне населення Молдови підтримувало позицію російськомовного населення.

Опозиційні сили Придністров’я були об’єднані в Робочу раду робітничих колективів. Протягом 1990-1991 рр. Рада організувала значну кількість страйків у Придністров’ї. Путч у Москві призвів до проголошення незалежності Молдови. На президентських виборах перемогу отримав Національний Фронт на чолі з Мірчою Снегуром. Тими ж днями Придністровська Радянська Молдавська Республіка проголосила свою незалежність. Механізм конфлікту був запущений.

Протягом 1991 р. ситуація загострилася. В червні 1991 р. конфронтація у відносинах між Кишиневом та Тирасполем посилилася, коли парламент Молдови прийняв закон “Про громадянство Республіки Молдова”. Цей закон робив неможливим подвійне громадянство. За законом всі меншини країни, які залишили за собою російське громадянство не могли займати громадські, державні, військові пости. Це поставило військових 14-ої армії, що дислокувалася на території Придністров’я, в нерівноправне становище і сприяло тому, що військовослужбовці, які були родом з Придністровського регіону, (серед них 50 % офіцерів та 90 % прапорщиків) підтримали керівництво самопроголошеної республіки⁸. Радикальна позиція прорумунських націоналістів Молдови вилася в насильство проти депутатів місцевої Ради в Придністров’ї. В жовтні 1991 р. три депутати Придністровської та Гагаузької автономії були заарештовані і побиті поліцією. Арешти декількох депутатів і лідера республіки Ігоря Смирнова призвели до того, що в Придністров’ї були засновані свої військові формування – Національна Гвардія⁹. Основним елементом тактики громадянської непокори стало блокування залізничних шляхів представниками громадських рухів Придністров’я.

На цьому етапі ситуація в Придністров'ї звернула увагу правих політичних кіл Росії. Взимку 1991 р. – навесні 1992 р. російські політики О. Руцької, В. Жириновський надавали моральну підтримку населенню на мітингах та керівництву республіки під час особистих зустрічей. Матеріальну підтримку неофіційно надавав командуючий 14-ої армії генерал Яковлев. Він передав деяке легке озброєння та провів тренування особистого складу Національної Гвардії¹⁰.

Новостворена Національна гвардія Придністров'я разом з міліцією республіки при підтримці нерегулярних загонів російських козаків стали поступово витіснити поліцію Республіки Молдова із міст та сіл лівобережжя Дністра. Один з аналітиків назвав це “повзучим путчем”¹¹. Поступово збройні формування Тирасполя встановили свою владу на всій лівобережній території Придністров'я. На той час Кишинів міг встановити свою владу на території Придністров'я лише за допомогою військових сил.

28 березня 1992 р. президент М. Снегур проголосив надзвичайний стан на території країни. Офіційний Тирасполь відмовився визнати це рішення. Влада Молдови прийняла рішення відновити єдність країни за допомогою зброї. Сили безпеки Молдови почали атаки на лівобережжя. Загони Придністровської національної гвардії, загальною кількістю 10 тисяч осіб, були достатньо підготовлені щоб зупинити цей наступ¹². Війна перейшла в позиційну фазу з артилерійськими ударами в районі міста Дубоссар. Жодна із сторін не взяла на себе відповідальність за застосування зброї, висуваючи лише взаємні обвинувачення. Після того, як з позицій формувань республіки Молдова двічі відкривався вогонь по частинам 14-ої армії, військова рада армії 19 травня 1992 р. звернулася до керівництва Молдови з попередженням, що у випадку повтору такого обстрілу, армія буде вимушена відповісти вогнем. Того ж дня на позиціях з придністровських формувань в зоні Дубоссар з'явилися танки, що були “захоплені” гвардійцями та козаками 14-ої армії. Було досягнуто перемир'я.

Протягом червня представники Національної гвардії проникли на правий берег та заблокували сили молдавської поліції у м. Бендери. Кишинів прийняв рішення почати військовий наступ на м. Бендери. Битва за Бендери, яка відбувалася з 19 по 21 червня 1992 р., стала кульмінацією збройного конфлікту між Молдовою та Придністров'ям. Бригада спецназу мала розблокувати відділи поліції та очистити місто від гвардійців. Республіканські війська намагалися підтримати поліцейський спецназ, блокуючи бронетехніку гвардійців та козаків, що наступали з напрямку Тирасполя. Придністровській стороні вдалося прорвати блокаду за допо-

могою танків 14-ої армії. В результаті боїв в місті загинуло 620 чоловік та було поранено 3500 чоловік громадянського населення. Кишинів почав шукати вихід з ситуації.

Збройний конфлікт в республіці привернув увагу Росії. Протягом першої половини 1992 р. міністр закордонних справ Росії Андрій Козирев неодноразово докладав зусилля для його вирішення мирними засобами. Формат багатосторонніх круглих столів виявився недостатньо ефективним. Прозахідний курс А. Козирева визвав спротив деяких представників політичної еліти країни. Віце-президент Росії Олександр Руцькой назвав його дії “паркетною дипломатією”. Треба відмітити, що на тому етапі конфлікту існувало декілька центрів, які впливали на прийнятті рішень президентом Росії, а інколи виступали із своїми власними ініціативами¹³. В цій ситуації командуючим 14-ої армії російських військ в Придністров’ї був призначений генерал О. Лебедь. За його плечима була служба в багатьох “гарячих точках” від Баку до Тбілісі, де йому інколи доводилося зупиняти міжнародні конфлікти. Призначення генерала, який був не тільки військовим, а й політиком, свідчить про те, що офіційна Москва намагалася використати як дипломатичні, так і інші засоби впливу.

Зайнявши активну позицію в конфлікті, Росія стабілізувала ситуацію і підтримала російськомовну меншість в регіоні та фактично забезпечила собі участь в процесі врегулювання. Угода про принципи мирного врегулювання в Придністров’ї була укладена між Росією та Молдовою та підписана 21 липня 1992 р. Підписаний документ був дуже вигідним для Росії. Керівництво Придністров’я не брало участі в переговорному процесі, однак штаб-квартира об’єднаної контрольної комісії, що мала забезпечувати виконання статей Угоди, була розташована в Бендерах і представники Придністров’я увійшли до складу Комісії. Підписана Угода для Молдови була вигідна лише тим, що в статті четвертій Угоди підкреслювалося: “Частини 14-ої армії Збройних Сил Російської Федерації послідовно мають дотримуватися нейтралітету...”

Питання щодо статусу армії, порядку та термінах її поетапного виводу будуть визначені в переговорах між Республікою Молдова та Російською Федерацією”¹⁴. Навіть у такому вигляді умови Угоди дозволили Росії зберегти свою військову присутність в регіоні, забезпечити політичний вплив, а також важливу роль в процесі мирного врегулювання.

На етапі, коли політичний стан Придністровсько-Молдавського конфлікту знаходився в найвигіднішій для Росії фазі, у Москви виникла проблема. Протягом літа 1992 р. і пізніше в Придністров’ї спалахнув

конфлікт між генералом О. Лебедем та офіційним Тирасполем. Генерал відкрито звинуватив представників керівництва Придністров'я в корупованості та правовому нігілізмі¹⁵. Ця справедлива критика була небезпечною для Росії після підпису Угоди. Олександр Лебедь не просто критикував офіційний Тирасполь, він фактично створив свої паралельні бюрократичні, бізнесові та журналістські структури. Більш того, значна кількість офіцерів та солдат Придністровської Національної Гвардії підтримували командувача 14-ої армії в його конфлікті з офіційним Тирасполем¹⁶. Вже було багато сказано про кримінальний характер влади в Придністров'ї¹⁷. Але найбільш яскравими прикладами, що були наведені під час конфлікту, стали імена міністра внутрішніх справ Матвеева, міністра безпеки Шевцова, які мешкали в Тирасполі під вигаданими прізвищами і з фальшивими документами, та розшукувалися поліцією Естонії та Литви за звинуваченням в кримінальній діяльності¹⁸. Вплив О. Лебедея та його незалежна позиція спровокували незадоволеність Москви. Його політична позиція під час конфлікту була достатня для реалізації політики Москви в регіоні, але подальші дії генерала підривали архітектуру російського впливу в республіці¹⁹. Конфлікт генерала з міністром оборони Павлом Грачовим призвів до того, що генерал був знятий з командування 14-ою армією, а його місце зайняв більш поміркований генерал Валерій Євневич, що підтримав президента Єльцина під час жовтневих подій 1993 р. в Москві. Треба відмітити, що місцеве населення протестувало проти призначення нового командувача.

Зміни в регіональній системі міжнародних відносин, активізація в конфлікті міжнародних організацій та регіональних представників України, Румунії призвели до того, що Москва мала переглянути свою тактику в Придністровському врегулюванні. Одночасно Москва пішла на значне скорочення свого військового потенціалу в Придністров'ї. Влітку 1995 р. кількість військ була скорочена до 6 тисяч, а назва армії була замінена на "Оперативна Група Російських Військ". Приказом 231 від 15 червня 1995 р. достроково "був звільнений в запас у зв'язку зі скороченням посади генерал Лебедь"²⁰. Ця відставка показала, що для російського керівництва закінчилась епоха "горбачовської традиції", коли генерали вимушені були становитися миротворцями або "козлами відпущення". В таких випадках, генерали становилися носіями найбільш радикальних націоналістичних ідей, провокуючи інколи блокування вирішення конфлікту і навіть зовнішнє занепокоєння політикою Москви²¹. З відставкою О. Лебедея Москва позбавилася занадто ініціативного генералу, значно спростила конфігурацію конфлікту і створила для себе сприятливі умови переговорів.

Україна прийняла запрошення до переговорного процесу. 19 січня 1996 р. президенти Мірча Снегур, Леонід Кучма та Борис Єльцин підписали в Москві спільну Декларацію, згідно з якою “зобов’язалися прийняти всі необхідні заходи в рамках мирного процесу, щоби досягнути якомога швидшого підписання документа, який би визначив статус Придністров’я як складової частини територіально неподільної Молдови”²².

Після відставки генерала О. Лебеда російські збройні сили перестали грати незалежну роль в розвитку Придністроського конфлікту. Конфігурація дипломатичної партії в регіоні значно спростилася. Одночасно сам Придністровський конфлікт увійшов у фазу інтернаціоналізації. Одночасно 14-а армія отримала інший статус і була названа Оперативна Група Російських Військ. Командуючим Групи був призначений генерал Валерій Євневич, який був не настільки політично активним, як його попередник.

Після цього проблеми російської військової присутності можна розділити на два великих питання: по-перше, проблеми Оперативної Групи Російських Військ, пов’язані зі статусом та виведенням військ – умови, терміни та політичні гарантії; велика кількість російської амуніції – боеприпасів та екіпіровки, що знаходяться в Придністров’ї та, по-друге, проблема знищення або транспортування в Росію.

З одного боку Російські війська надали допомогу Придністров’ю під час збройного конфлікту, але не асоціювали себе однозначно з представниками самопроголошеної республіки. Це стало результатом відсутності остаточного політичного рішення в Москві. Для Москви на початковому етапі конфлікту залишалось важливим підтримати Тирасполь для того щоб мати моральне право залишати свої війська на території Молдови.

Росії було вигідно підтримувати радикальні вимоги представників ПМР, тому, що це б блокувало б будь яке вирішення конфлікту, і таким чином консервувало подальшу російську присутність в регіоні.

Російська зовнішня політика не мала стратегічної послідовності. Протягом Придністровського конфлікту вона пережила різноманітні стадії – від ігнорування та реактивності до військової підтримки та дипломатичного контролю. На сьогоднішній день результат цієї непослідовності призвів до того, що Придністровський конфлікт не вирішено, це є вигідним для Тирасполю, адже закріплює його статус незалежної держави де-факто, вигідним для Росії – адже збереження статус-кво означає збереження російського політичного домінування та військової присутності.

Annotation

The article gives the analysis of reasons and the grooving of Pridnestrovskiy conflict, the problems of Russian army staying on the territory of Moldova Republic.

Анотація

В статті висвітлюються проблеми російської військової присутності на території Молдови. Робиться оцінка впливу російської зовнішньої політики на мирне врегулювання Придністровського конфлікту.

- ¹ Сосновин В. Мышеловка для российской дипломатии: кому мешает российское военное присутствие в Приднестровье // http://cis.ng.ru/words/2000-10-25/4_diplomat.html
- ² Курьянов Б. Территориальная целостность как приоритет // Аналитическая записка для Государственной Комиссии по Приднестровскому вопросу (на правах рукописи)
- ³ Lynch Tammy M. Nothing New for Moldova at Istanbul Summit // A briefing from the Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy -- Vol. I. – No. 4 – December 1. – 1999.
- ⁴ Legvold R. Russia's Unfounded Foreign Policy // Foreign Affairs. – 2001. – vol. 80 – No. 5. – September/October. – P. 62-75.
- ⁵ Парахонський Б., Сенченко О. Ситуація в Молдові та врегулювання Придністровського конфлікту // Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. – К., 2001.
- ⁶ Айрапетова Н. Сдаст ли Владимир Путин Приднестровье // Независимая газета. – 2001. – 28 березня – С. 14; Ковальская Г. Фронт внутри Тирасполя // Новое время. – 1993. – № 28. – С. 14-16; Мьяло К. Бабье лето в Приднестровье // Новое время. – 1991. – № 40. – С. 90-91.
- ⁷ Ковальская Г. Фронт внутри Тирасполя // Новое Время. – 1993. – № 28 – С 14-16.
- ⁸ Лебедь А. В день когда, когда миротворческие силы уйдут из Приднестровья, я начну серьезно готовиться к войне // Известия. – 1993 – 26 февраля.
- ⁹ Мьяло К. Бабье лето в Приднестровье // Новое Время. – 1991. – № 40. – Октябрь. – С. 90-91.
- ¹⁰ Цифри щодо кількості озброєння, що надала 14-а армія Національній гвардії Придністров'я різняться. За даними щоденного американського ревію RFE/RL (Daily Report – 1994 – No. 156. – 18 Aug.) ця цифра сягала 20 тисяч одиниць зброї. Докладніше про роль російської армії на початковому етапі дивись Waters T.R.W. Moldova // Instabilities in Post-Communist Europe. Paper by the Conflict Studies Research Centre. – Carnichael and Sweet limited. – Portsmouth, 1994.
- ¹¹ Vladimir Socor. Creeping Putsch in Eastern Moldova // RFE/RL Research Report. – 1992. – 17 January. – P. 9.
- ¹² Jeff Chinn. Cause of Transdnestr (Moldova) // Peacekeeping and the Role of Russia in Euroasia. – Colorado, 1996. – P. 109.
- ¹³ Докладніше про різні центри прийняття політичних рішень в Росії на початку 90-років див.: Larrabee F. Stephen. Karasik Theodore W. Foreign and Security Policy Decision Making under Yeltsin. – Washington, 1997.
- ¹¹ З документів архіву Комісії Міністерства Закордонних Справ Молдови з Придністровського врегулювання.

- ¹⁵ Лебедь Александр. За державу обидно. – Москва, 1995 – С. 422
- ¹⁶ Ковальская Галина. Фронт внутри Тирасполя " Новое Время, 1993. – No. 28. – С. 14-16.
- ¹⁷ Human Rights in the Transdnestrian region of the Republic of Moldova. – Chisinau, 2000.
- ¹⁸ Ковальская Галина. Фронт внутри Тирасполя. – Новое Время, 1993 – No. 28 – С. 14-16.
- ¹⁹ Про роль генерала О. Лебеда у конфлікті див.: Selivanova Irina F. Transnistria //Conference Report: U.S. and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force. – California, 1996.
- ²⁰ Див.: Лебедь А. За державу обидно. – Москва, 1995. – С. 463.
- ²¹ Необхідно зазначити, що незважаючи на накази міністра оборони, генерал О. Лебедь відмовився вступити в переговори з президентом Республіки Молдова М. Снегуром, відкрито назвавши його уряд фашистським.
- ²² З документів Державної Комісії з Придністровського врегулювання уряду Республіки Молдова.